

NİZAMİ CƏFƏROV,
Azərbaycan Respublikası
Milli Məclisinin deputatı

AZƏRBAYCAN ATATÜRKÇÜLÜK, YAXUD HEYDƏR ƏLİYEV ATATÜRK HAQQINDA

Mustafa Kamal Atatürkün adı Azərbaycanda görkəmli hərbi-siyasi xadimin tarix səhnəsinə çıxdığı dövrdən – XX əsrin əvvəllərindən məşhurlaşmağa başlamış, ölkənin «kommunistləşdiyi» ilk illərdə rəsmi ideologiya Mustafa Kamalın rəhbərliyi altında gedən mübarizəni «Türkiyənin istiqlal uğrunda mübarizəsi» kimi təbliğ etmişdir. «Kommunist» qəzetində çap olunmuş bir sıra məqalələrin yalnız adlarını sadalmaq kifayətdir ki, Azərbaycan kommunist ideologiyasının Mustafa Kamala və (kamalçılığa!) nə qədər fəal münasibət göstərdiyi tamamilə aydın olsun: «Mustafa Kamal cəbhələrində» (18 avqust 1920-ci il), «Türkiyə və Şərq inqilabı» (16 noyabr 1920-ci il), «Sağ kamalçılar və Şuralar Rusiyası» (30 noyabr 1920-ci il), «Anqara hökuməti – milliyəsi və Şura Rusiyası» (30 dekabr 1920-ci il), «Türkiyə və Şərq məsələsi» (28 iyun 1921-ci il), «Yeni Türkiyə və Cəmiyyəti-əqval» (20 dekabr 1922-ci il), «Lozan» (6 iyul 1923-cü il), «Türkiyə Böyük Millət Məclisi seçkiləri bitir» (25 iyul 1923-cü il) və s. Ümumiyyətlə, 20-ci illərdə Azərbaycanda Atatürkə rəsmi ideoloji münasibət əsasən müsbət olmuşdur. Lakin 30-cu illərin əvvəllərindən başlayaraq, atatürkçülük (və türkiyəçilik) anti-atatürkçülüyə (və antitürkiyəçiliyə) çevrilmişdir.

XX əsrin 50-ci illərindən başlayaraq Atatürkə (və Türkiyəyə) münasibətdə müəyyən liberrallaşma özünü göstərsə də, 30-cu illərdə formalaşmış ideoloji təzyiq, nəinki 50-ci, 60-cı, hətta 70-ci, 80-ci illərə qədər davam etmişdir. 80-ci illərin sonlarından Sovetlər Birliyinin dağılması, Azərbaycanın milli müstəqillik uğrunda mübarizəsi Atatürk (və Türkiyə) barədəki tarixi yaddaşı bütün gücü ilə yenidən canlandırdı. Və 80-ci illərin sonu 90-cu illərin əvvəllərində Azərbaycanda Atatürkə münasibət romantik bir vüsət aldı: xalq, milli-ictimai təfəkkür (o illərdə müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyi hələ formalaşmamışdı) dahi türk dövlət qurucusuna özünün sonsuz məhəbbətini izhar etməkdən o tərəfə keçmirdi.

Beləliklə, müstəqil Azərbaycan dövlətinin təşəkkülünə qədər Azərbaycanda Atatürkə (və onun qurucusu olduğu Türkiyə dövlətinə) münasibətin tarixi aşağıdakı mərhələlərdən ibarət olmuşdur:

I. Əsasən müsbət münasibət mərhələsi (20-ci illər).

II. Əsasən mənfi münasibət mərhələsi (30-cu illərin əvvəllərindən 50-ci illərə qədər).

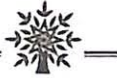
III. «Liberal» münasibət mərhələsi (50-ci illərdən 80-ci illərin ortalarına qədər).

IV. Romantik münasibət mərhələsi (80-ci illərin sonu 90-cı illərin əvvəlləri).

Əlbəttə, düşünmək olmaz ki, rəsmi ideologiyanın Atarükə (və Türkiyəyə) münasibəti bütün mərhələlərdə Azərbaycan xalqının münasibətinə uyğun gəlir, - xalqın dünyanın ən böyük (və müstəqil!) türk dövlətinə, eləcə də onun qurucusuna münasibəti həmişə müsbət olmuşdur. Lakin etiraf etmək lazımdır ki, Sovetlər Birliyinə daxil olan bütün xalqlar kimi, Azərbaycan xalqı da rəsmi ideologiyanın mövqeyinə dayanmağa məhkum edilmiş, özünəməxsus mövqe nümayiş etdirməyə çalışanlar isə, xüsusilə 30-50-ci illərdə «layiqincə» cəzalandırılmışlar.

Azərbaycanda atatürkçülüyn sözün əsl mənasında (və necə varsa o cür!) təbliği, yayılması 90-cı illərin ortalarından başlamışdır. Həmin mərhələni (əslində dövrü!) fərqləndirən əsas keyfiyyət Atatürkün (Türkiyənin) dövlət quruculuğu təcrübəsindən müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurulmaq prosesində istifadə olunması idi ki, bu da birinci növbədə müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin banisi Heydər Əliyevin fəaliyyətində bilavasitə təzahür edir. Heydər Əliyevin Türkiyə Cümhuriyyətinin yaradıcısı Atatürkə münasibəti yalnız bir böyük dövlət xadiminin başqa bir böyük dövlət xadiminə yüksək qiymət verməsi deyil, eyni zamanda tarixin kifayət qədər sərt sınaqlarından çıxmış mükəmməl bir siyasi-ideoloji, təcrübə sisteminin (atatürkçülüyn!) müasir dövrün həm lokal (Azərbaycan), həm də global (ümumdünya) tələblər baxımından dəyərləndirilməsi kimi də diqqəti çəkir. Atatürk türk xalqını, türk dövlətçiliyini Heydər Əliyev isə Azərbaycan xalqını, Azərbaycan dövlətçiliyini xilas etmişlər. Və əlahəzrət Tarix dəfələri sübut etmişdir ki, bir dahinin fəaliyyəti ondan sonra gələn başqa bir dahinin fəaliyyətində daha mükəmməl, daha canlı şərh olunur, nəinki akademik mülahizələrdə, yaxud sxematik texnologiyalarda.

Azərbaycanın müstəqillik əldə etdiyi ilk illərdə (90-cı illərin əvvəllərində) hələ sadəcə elan olunmuş respublikanın səriştəsiz prezidentləri ictimai şüurun sistemsiz təzyiqi altında milli dövlət quruculuğu nümunəsi axtararkən, Türkiyənin, Atatürkün adını çox çəksələr də, əslində, həmin təcrübədən (ümumiyyətlə, hər hansı dövlət quruculuğu təcrübəsindən) xəbərsiz idilər. Ona görə də gah Sovetlər Birliyinin bərpasına çalışır, gah turançılıq xəyallarına qapılır, heç bir əsası olmadan qonşu dövlətlərlə münasibətləri korlayır, ölkə daxilində hərc-mərclilik yaradaraq ərazi itkilərinə imkan verirdilər və belə bir həqiqəti dərk etmirdilər ki, hər adam Atatürkdən öyrənə, onun tarixi təcrübəsindən faydalana bilməz, bunun üçün, ümumiyyətlə, dövlət quruculuğu istedadı lazımdır. Heydər Əliyevin Atatürkə münasibətinin tarixi xarakterini (və keyfiyyətini!) müəyyən edən əsas sərt də məhz ondan ibarətdir ki, Heydər Əliyev Atatürkü, hər şeydən əvvəl, dərk

edir. Onun kim olduğunu, hansı maneələri hansı yollarla dəf etdiyini, hansı nəticələrə nail olduğunu yaxşı bilir. Və yalnız bütün bunlardan sonra onun təcrübəsinə müraciət edir. Heydər Əliyevin Atarükə münasibəti taktiki, yaxud impulsiv münasibət deyil, o, Türkiyə Cümhuriyyətinin banisinin mübarizəsində milli dövlət quruculuğu strategiyasını görür. Və dahiyənə bir aydınlıqla qiymətləndirir: «Türkiyə Cümhuriyyəti Atatürkün yalnız fəaliyyətinin deyil, həm də qəhrəmanlığının nəticəsidir».

Atatürkü XX əsrin əvvəllərindən fəaliyyət göstərmiş müsəlman dünyası siyasi-ictimai xadimlərindən fərqləndirən əsas cəhət, Heydər Əliyevin müxtəlif münasibətlərlə dəfələrlə qeyd etdiyi kimi, ondan ibarətdir ki, o yalnız progressiv ideyalar irəli sürməklə kiyaətlənməmiş, həmin ideyaları həyata keçirmiş, bununla da kifayətlənməyərək qurmuş olduğu dövlətin inkişaf edib möhkəmlənməsi üçün tarixi stimullar müəyyən etmiş, zəngin ideya qaynaqları aşkara çıxarmışdır. Ona görə də Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusunun göstərdiyi fəaliyyətin (və qəhrəmanlığın) miqyası, məsələn, 1918-1920-ci illər Azərbaycan Cümhuriyyətinin rəhbərlərinin gördükləri işlərin (biz bu işlərin dəyərini qətiyyənlə azaltmaq fikrində deyilik) miqyası ilə heç də müqayisəyə gəlmir. Gözəl, cəlbədicə ideyalar həqiqətən maraqlıdır, ən gözəl, ən cəlbədicə ideyaları xəyallarında yaradan mütəfəkkirlər çox olmuşlar, lakin həmin ideyaları həyata keçirən siyasi strateqlər isə dünyaya az gəlirlər.

Azərbaycanda milli dövlət quruculuğu prosesində Heydər Əliyevin daha çox Atarükə əsaslanması, ondan ilham alması tamamilə təbiiidir. Çünki Atatürkün ideyaları ardıcıl olaraq həyata keçmiş, böyük perspektivə malik Türkiyə dövləti yaranmışdır. Və Azərbaycan prezidentinin dediyi kimi, «Azərbaycan xalqı öz milli azadlığı uğrunda mübarizə apararkən, milli istiqlaliyyətinə nail olmağa, milli dövlətçiliyini yaratmağa çalışarkən daim Türkiyə xalqının dəstəyinə, dayağına arxalanmış, Mustafa Kamal Atatürkün qoyduğu yolla gedən Türkiyə Cümhuriyyətinin təcrübəsindən bəhrələnməmişdir».

Azərbaycan Respublikasının qurucusu Türkiyənin (Atatürkün!) təcrübəsindən bəhrələnmənin konkret yolları, prinsipləri barədə də öz fikirlərini söyləmişdir; məsələn: «Biz Azərbaycanda, ölkəmizdə, dünyada sülh istəyirik. Mərhum Mustafa Kamal Atarükün Türkiyəyə aid olan bu sözləri Azərbaycanın bugünkü gününə də aiddir. Biz sülh uğrunda mübarizə apararaq torpaqlarımızı sülh yolu ilə azad etmək, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü, suverenliyini bərpa etmək istəyirik».

Əlbəttə, müasir dünyanın, müasir dövlət quruculuğunun tələbləri XX əsrin əvvəllərindəkindən fərqlənir, lakin böyük təcrübə, ümumiyyətlə heç zaman köhnəlmir. Atatürkün (və Türkiyənin) təcrübəsi də türkdillə dövlətlər üçün məhz bu cürdür. «Atatürkün dahiliyi, müdrikliyi bizim üçün ilham mənbəyidir». Azərbaycan Prezidentinin aşağıdakı sözləri də Atatürkün (və Türkiyənin) təcrübəsinin Heydər Əliyev (və Azərbaycan) üçün nə demək olduğunu bir daha təsdiq edir: «Mənə böyük Atatürkün adını daşıyan Beynəlxalq Sülh Mükafatı təqdim

olunubdur. Bu mənim üçün, bütün Azərbaycan xalqı üçün, müstəqil Azərbaycan dövləti üçün böyük şərəfdir. Mən bununla fəxr edirəm. Atarükün şəxsiyyəti, onun yaratdığı Türkiyə Cümhuriyyəti mənim üçün nümunədir. Mən buna daim sadıq olacağam». Azərbaycan prezidenti dəfələrlə qeyd etmişdir ki, Atatürk ideyaları, milli dövlət quruculuğu prinsipləri Türkiyənin yalnız keçmişi, tarixi deyil, həm də gələcəyidir: «Mən əmin olduğumu bildirirəm ki, Türkiyə Cümhuriyyəti böyük öndər Mustafa Kamal Atatürkü yolu ilə əbədi olaraq gedəcəkdir. Türk xalqı nə qədər ki, bu yolla gedəcək, o qədər də uğurlar əldə edəcəkdir».

Türkiyənin tarixinin müəyyən dövrlərində müxtəlif qüvvələrin Atatürkün müəyyən etdiyi yola qarşı çıxmaları, Atarükün dövlət quruculuğu prinsiplərini tənqit etmək cəhdləri də müşahidə olunur, lakin türk xalqı, onun iradəsini bilavasitə əks etdirən türk ordusu həmişə Atatürkün müəyyənləşdirdiyi yolla inamla irəliləmiş, siyasi volyuntarizmin qarşısını vaxtında almışdır. Azərbaycan Prezidenti Türkiyə Cümhuriyyətinin mövcudluğunda türk ordusunun roluna xüsusi qiymət verərək demişdir: «Şəxsən mən hesab edirəm ki, Mustafa Kamal Atatürkün türk xalqı qarşısında xidmətləri əvəzsizdir. Yəni o qədər böyükdür ki, ona qiymət vermək çətindir. Amma bunların içərisində onun iki böyük xidmətləri var. Birincisi, Türkiyə Cümhuriyyətinin yaranması; ikincisi, türk ordusunun yaranmasıdır».

Heydər Əliyev Atatürkün tarixi xidmətlərini dəyərləndirərək, ikinci məsələyə diqqəti bir daha cəlb edir: «Türkiyə ordusu güclü ordudur. Bunu Mustafa Kamal Atatürk yaradıb. Mən bugün böyük məmnuniyyət hissi ilə demək istəyirəm ki, türk ordusu, türk əsgəri Mustafa Kamal Atatürkün ideyalarına, onun vəsiyyətinə, yoluna daim sadıq olmuşdur».

Atatürk özü də sözün həm dar, həm də geniş mənasında bir əsgər olmuş, Vətənin müstəqilliyini uzun illər məhz cəbhələrdə müdafiə etmiş, özünün hərbi-strateji qüdrətini dəfələrlə nümayiş etdirmişdir: o, gözəl bilirdi ki, milli müstəqilliyin davamlı olmasının əsas qaranlıq ordudur, əsgərdir. Və dünyanın müharibə içərisində çalxandığı XX əsrin əvvəllərində bu daha çox belə idi. Həmin illərdə öz müstəqilliyini elan etmiş ölkələrin bir çoxu (o cümlədən Azərbaycan Cümhuriyyəti), birinci növbədə mütəşəkkil orduya (və uzaqgörən komandana!) malik olmadığına görə, yaşaya bilmədi, xarici müdaxilə və daxili münafişlərin təzyiqi altında süqut etdi.

Və tarixin təcrübəsi göstərir ki, dövləti ordu, yalnız xarici təhlükələrdən deyil, milli mütəşəkkiliyin daxili düşmənlərinə, hər hansı cəmiyyətdə həmişə müəyyən yer tutan, «dağıdıcı potensial»a, destruktiv qüvvələrə qarşı mübarizə üçün də zəruridir. Eyni zamanda ordu hər bir ölkənin təkcə fiziki gücünü yox, həm də mənəvi gücünü, idarəçilik intizamını təmin edir.

Atatürk Türkiyə Cümhuriyyətini bir hərbi-siyasi xadim olaraq qursa da, fəaliyyətinin sonrakı illərində, 20-ci illərin ortalarından sonra elmin, mədəniyyətin, milli ictimai şüurun inkişafına və bütün bunlara nail olmaq üçün təhsilə ayrıca

diqqət yetirmişdir. Azərbaycan Respublikasının qurucusu Heydər Əliyevin fəaliyyətində də həmin cəhət xüsusi maraq doğurur. Atatürklə Heydər Əliyevi bu baxımdan müqayisə etmək mümkündür: onların bu istiqamətdəki fəaliyyətində oxşar, ümumtipoloji cəhətlər kifayət qədər çoxdur.

Türkiyə Cümhuriyyətinin Prezidenti 20-ci, xüsusilə 30-cu illərdə ölkənin inkişafı, millətin mütəşəkkilliyinin gücləndirilməsi üçün bir çox mədəni-mənəvi tədbirlər görülməsinin təşəbbüsçüsü olmuşdur. Ona görə də biz bugün Atatürkün mədəniyyət, mənəviyyat, dil siyasətindən cəsarətlə danışır, böyük dövlət qurucusunun bu sahədəki təcrübəsinin uğurlu nümunə olduğunu qəbul edirik.

Heydər Əliyev göstərir ki, «Mustafa Kamal Atatürk bütün dünyaya sübut etmişdir ki, müsəlman ölkəsində, əsrlər boyu dinin təsiri altında dini dövlət kimi yaşayan bir ölkədə cümhuriyyət, layiq cümhuriyyət qurmaq, demokratik yolla getmək olar. O, dünyanın bəşəri dəyərlərindən istifadə edərək, xalqının mənəvi dəyərlərini bunlarla birləşdirərək, öz xalqını daha da yüksəklərə qaldırmışdır».

Atatürkə qədər Şərqdə demokratik dövlətlər, respublikalar yaratmaq uğrunda müxtəlif mütəfəkkirlərin uzun illər davam edən ideya mücadilələri olmuş, hətta bir sıra cümhuriyyətlər elan olunmuşdur, lakin respublika qurmaq üçün demək olar ki, bütün təsisatların əsaslarını Türkiyəyə Avropadan gətirməli olan Atatürk yerli mədəni-tarixi (özünəməxsus!) şəraitdə onların kök salıb yaşamasına nail olmuş, türk insanı Atatürkün inqilabi xarakterli islahatlarını qəbul edərək kifayət qədər qısa bir dövrdə təbəddüləndirərək vətəndaşa çevrilməyin nümunəsini vermişdir. Atatürk türk xalqının nə qədər zəki, intellektual, zəngin mənəvi-ruhi potensiala malik bir xalq olduğunu dünyaya (və onun özünə!) sübut etmişdir.

Azərbaycan Prezidenti dil quruculuğu sahəsində Atatürkün həqiqətən tarixi xidmətlərini göstərmişdir: «Türkiyədə türk dilinin inkişaf etdirilməsi böyük Atatürkün adı ilə bağlıdır. Bugünkü türk dilinin yaranması böyük Atatürkün xidmətləridir...

Mən Anadolu türk dilinin (Osmanlı türkcəsinin – N.C.) nə qədər ağır vəziyyətdə olduğunu bildirdim. Əgər Ataturk dil haqqında qərar qəbul etməsəydi, bu gün belə gözəl Anadolu türkcəsi olmazdı». Bu sözləri söyləyən böyük dövlət xadiminin özü də Azərbaycan xalqının dilinə həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq miqyasda böyük şöhrət qazandırmışdır. Onun ardıcıl olaraq yürütdüyü mükəmməl dil siyasəti milli dövlət quruculuğunun üzvi tərkib hissəsi olmuşdur. Atatürk kimi, Heydər Əliyev də öndəri olduğu xalqın öz keçmişindən min illər boyu formalaşmış zəngin mədəniyyətindən, mənəviyyatından, dilindən ayrılmadan inkişaf etməsinin, müasir yaşam texnologiyalarına yiyələnməsinin tərəfdarıdır.

Azərbaycan Prezidentinin sərəncamı ilə 2001-ci il mart ayının 9-da Azərbaycanda Atatürk Mərkəzi yarandı ki, həmin mərkəzin qarşısına «Türk dünyasının böyük öndəri, Türkiyə Cümhuriyyətinin banisi və ilk Prezidenti Mustafa Kamal Atatürkün türk xalqlarının tarixində tutduğu mühüm yeri nəzərə alaraq, Atatürk

irsinin, ümumiyyətlə türk tarixi və mədəniyyətinin daha dərinəndən öyrənilməsi və təbliğ olunması» vəzifəsi qoyuldu. Azərbaycanda Ataturk Mərkəzinin əsasnaməsi təsdiq olundandan cəmi bir neçə ay sonra, yəni 2002-ci ilin ilk günlərindən onun kifayət qədər məhsuldar fəaliyyəti başladı.

Mərkəzdə Türkiyə səfirliyi ilə birlikdə Azərbaycan Respublikası ilə Türkiyə Respublikası arasında diplomatik əlaqələrin qurulmasının 10 illiyinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi-praktik konfrans keçirilmiş, konfransın materialları ayrıca kitab şəklində nəşr edilərək müxtəlif təşkilatlara paylanmışdır. Bir il ərzində mərkəzin əməkdaşları tərəfindən yazılmış, yaxud tərtib edilmiş aşağıdakı əsərlər yayımlanmışdır: «Mustafa Kamal Atatürk» (Nazir Əhmədil), «Azərbaycan türkologiyası 1920-1938. Bibliografiya». (Pərvin Məmmədova, Samirə Məmmədova, Əkbər Yolçuyev), «Azərbaycan- Türkiyə münasibətləri. 1920- 1922- ci illər. Sənəd və materiallar» (Hüsaməddin Məmmədov, Jalə Qurbanova, Musa Piriyev), «Türkiyə Atatürkün, Azərbaycan Heydər Əliyevin əsəridir» (Nizami Cəfərov), «Ulutürklük. Qloballaşma çağında milli özünüdərkətmə və geostrategiya» (Rahid Ulusel)... Bunlardan başqa «Azərbaycanda Atatürk Mərkəzinin Bülleteni»-ləri hər rüb ardıcıl olaraq nəşr edilmişdir ki, burada Mərkəzin özünün keçirdiyi, yaxud iştirak etdiyi çoxsaylı tədbirlər, görüşlər, konfranslar, müşavirələr, təqdimatlar və s. barədə məlumat verirlər.

Azərbaycanda Atatürk Mərkəzi Azərbaycanın, Türkiyənin, ümumən Türk dünyasının əsas Atatürk mərkəzləri ilə əlaqələr saxlamaqla yanaşı, beynəlxalq fəaliyyət miqyasını daha da genişləndirməyə çalışır.

Azərbaycan Prezidenti Azərbaycanda Atatürk Mərkəzinin fəaliyyətinə xüsusi qayğı göstərməklə yanaşı, onun qarşısına konkret tələblər qoyur: «Türkiyə Cümhuriyyətinin yaradıcısı Atatürk elə bir şəxsiyyətdir ki, onun haqqında nə qədər danışsan, yenə də azdır. Atatürkün həyatını, fəaliyyətini daim öyrənmək lazımdır. Bizdəki Atatürk Mərkəzi bu işləri görəcəkdir. Atatürkün indiyə qədər Azərbaycanla əlaqədar dediyi sözləri, gördüyü işləri naməlum qalan cəhətləri aşkara çıxaracaqdır». Azərbaycan Respublikasının qurucusu onu da göstərir ki, «Atatürkün ideyalarını yaymaq, təbliğ etmək və xalqımıza çatdırmaq, həm də bu ideyalardan faydalanmaq, istifadə etmək sahəsində çox işlər görmüşəm. Bu, bir siyasi xadim, lider və prezident kimi mənim fəaliyyətimdə çox mühüm yer tutur».

Azərbaycanda Atatürk Mərkəzi Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusunun fəaliyyətini öyrənib təbliğ edərkən, Azərbaycan Respublikasının qurucusunun fəaliyyətini kontekst kimi qəbul etməyin tərəfdarıdır, çünki Heydər Əliyev Atatürk ideyalarından, Türkiyənin təcrübəsindən yalnız istifadə etməklə kifayətlənmir, eyni zamanda həm öz fəaliyyəti, həm də bu və ya digər münasibətlə söylənmiş mülahizələrində onları (ümumən Atatürkü!) şərh edir. Və o da bir həqiqətdir ki, Heydər Əliyevin gördüyü böyük işlər, mənsub olduğu xalq qarşısındakı tarixi xidmətlərini məhz Atatürk miqyasları ilə ölçüb dəyərləndirmək mümkündür.

Mərkəzin son nəşrlərindən biri «Heydər Əliyev Atatürk haqqında» (tərtib edən Səfalı Nəzərli) adlanır. Atatürk haqqında dünyanın ən görkəmli şəxsiyyətləri (Lenin, Hitler, Çörçil...) bir-birindən maraqlı fikirlər söyləmiş, onun dahiliyini bu və ya digər şəkildə təsdiq etmişlər, lakin bu kitab yalnız bir dahinin başqa bir dahi haqqında sözü deyil, həm də bir böyük türkün başqa bir böyük türk haqqında, müxtəlif vaxtlarda söylənsə də, bütöv bir əsəridir. Və biz əminik ki, həmin kitabda öz əksini tapmış fikirlərlə atatürksünaslığın həm müsasir mərhələsi başlayır, həm də onun gələcək inkişafının ideya-metodoloji əsasları qoyulur.

Azərbaycanda Atatürk Mərkəzinin mühüm işlərindən biri də, heç şübhəsiz, «Atatürk ensiklopediyası» olacaqdır: həm dünya, həm də Azərbaycan atatürksünaslığının uğurlarını əks etdirəcək bu ensiklopediyanın yaradılmasına artıq başlanılmış və işin uğurla getməsi üçün bir sıra zəruri tədbirlər görülmüşdür.

Məlum olduğu kimi, keçən əsrin ortalarından başlayaraq, Azərbaycanda Atatürkün (və Atatürk Türkiyəsinin) siyasi, iqtisadi, mədəni və s. baxımlardan öyrənilməsində, qaçılmaz ideya-metodoloji qüsurlara baxmayaraq, müəyyən işlər görülmüşdür. H.Əliyev, İ.Əlibayov, K.Səməndərov, M.Sofiyev, Ə.Bice, Y.Bağirov, Q.İsmayı, Q. Hüseynov, A.Babayev, Y.Abdullayev, İ.Axundov, Ə.Həsənova, R. Rüstəmov, R.Həsənov, Ə.Əlizadə, E.Zamanova, D.Vəliyev, S.Cabbarova kimi araşdırıcıların əsərləri Azərbaycan atatürksünaslığının (və türkiyəşünaslığının) kifayət qədər möhkəm təməli olduğunu göstərir. Lakin bu da bir həqiqətdir ki, həmin əsərlərin böyük bir hissəsində ideoloji mübarizə dövrünün nəbzi vurur. Müəlliflər Türkiyənin siyasətində, iqtisadiyyatında, mədəniyyətində baş verən böhranlardan, SSRİ-nin bu ölkəyə köməyindən, Nazim Hikmət fenomenindən sıx bəhs edirlər. Doğrudur, müasir dövrə gəldikcə məsələlərə daha obyektiv baxılır, Türkiyənin uğurlarından daha çox danışılır, lakin məsələ bunda deyil – 50, 60, 70-ci illər Azərbaycan atatürksünaslığının (və türkiyəşünaslığının) həmin mərhələlərdəki əsas çatışmazlığı onun özünəməxsus (!) metodologiyasının olmamasında, bir qayda olaraq, elmi mövqedən daha çox ideoloji mövqedə dayanmasındadır.

Azərbaycanda müstəqil dövlətin, azad ideologiyanın olmadığı bir şəraitdə, əlbəttə, elmlərin, xüsusilə ictimai elmlərin metodoloji sərbəstliyindən danışmaq olmazdı. Və bu cür sərbəstlik yalnız 80-ci illərin sonu, 90-cı illərin əvvəllərində meydana çıxdı. Müstəqil milli siyasi-ideoloji düşüncənin qərarlaşdığı 90-cı illərin ortalarından etibarən Azərbaycanda atatürkcülüyn (və atatürksünaslığın) normal inkişafı üçün həm mədəni, həm də intellektual şərait əmələ gəldi ki, həmin şərait get-gedə genişlənməkdədir.

Atatürkcülük nədir? Milli müştəkillik yaratmaq, milli dövlət qurub inkişaf etdirmək, xalqı öz tarixindən, milli-mədəni dəyərlərindən qoparmadan modernləşdirmək təcrübəsidir. Və atatürkcülük bir nəzəriyyə olmaqdan daha çox, Azərbaycan Prezidentinin qeyd etdiyi kimi, həyata keçmiş qəhrəmanlıqdır, yəni təcrübədir. Elə ona görə də atatürkcülüyn atatürksünaslığa çevrilməsi, nəzəri mülahizələr kimi deyil, məhz bir elm kimi öyrənilməsi zəruridir.

Atatürkcülüyn Azərbaycanda təbliğində Azərbaycan Respublikasının qurucusu, Azərbaycan Prezidentinin bilavasitə özü deyil, onun yaratdığı ideoloji-mədəni şərait də böyük rol oynayır. Biz xüsusilə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən Türkiyə ümumtəhsil məktəblərini, Qafqaz Universitetini nəzərdə tuturuq. Son illərdə Qafqaz Universitetinin rektoru Prof. Dr. Ərol Oralın təşəbbüsü ilə keçirilən müxtəlif elmi konfranslarda, müzakirələrdə Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusu Atatürkün, Azərbaycan Respublikasının qurucusu Heydər Əliyevin gördükləri siyasi-ideoloji işin tarixi əhəmiyyəti ardıcıl təhlil edilir. Bu isə o deməkdir ki, Heydər Əliyevin fəaliyyətində Atatürkün dövlət quruculuğu təcrübəsinin davam (və inkişaf) etdirilməsinin öyrənilməsinə yalnız Azərbaycan elmi-ictimai təfəkkürü ehtiyac duymur, həmin ehtiyacın miqyası get-gedə daha da genişlənir.

Azərbaycanda atatürkcülüyn təbliği üçün, bəlkə də, xüsusi metodlar işlənilib hazırlanması lazım gəlmir, ona görə ki, Atatürk, onun əsəri olan Türkiyə Cümhuriyyəti Azərbaycan xalqına çox doğmadır, ona görə ki, Atatürkün (və Türkiyənin) təcrübəsindən, artıq qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycanda geniş istifadə edilir. Bununla belə, istər Atatürkün, istərsə də Heydər Əliyevin milli dövlət quruculuğu təcrübəsini müxtəlif baxımlardan təhlil etmək, müqayisələr aparmaq, həm tarixi şəraitlə (və şəxsiyyətlə!) əlaqədar fərqləri, həm də ümumi cəhətləri aşkarlamaq lazımdır. Və odur ki, Azərbaycanda Atatürk Mərkəzinin ən mühüm vəzifələrindən biri də həmin müqayisə texnologiyalarını işləyib hazırlamaqdan ibarətdir.

Atatürk, Azərbaycan Prezidentinin sözləri ilə desək, “türk xalqının içindən çıxaraq, Osmanlı imperatorluğunun dağıntılarının, külünün yerində yeni bir çağdaş dövlət “ yaratdı. Eyni işi həmin sözlərin müəllifi gördü: parçalanmaqda, dağılıb sosial-siyasi xarabazarlığa çevrilməkdə olan Azərbaycan Heydər Əliyevin iradəsi, ağılı, zəkası, qəhrəmanlığı, müdrikliyi nəticəsində dövlət müstəqilliyinə nail oldu. Atatürkün mənsub olduğu xalq (və bəşəriyyət) qarşısındakı xidmətlərinin tarixi məzmununu daha dərinləndirən anlamaq üçün Heydər Əliyevə 1999-cu ildə Atatürk Beynəlxalq Sülh Mükafatı təqdim olunarkən verdiyi bəyanatdan aşağıdakı sözləri xatırlamaq çox əhəmiyyətlidir: “Mustafa Kamal Atatürkün ən böyük xidməti Türkiyə Cümhuriyyətini yaratmaqdır. Biz bəlkə bugün bunu adi hadisə kimi qəbul edə bilərik, ancaq heç də yox. Bu heç də adi hadisə deyildi. Türkiyənin Osmanlı imperatorluğunun 700 illik fəaliyyəti şəraitində, onun təsiri altında yaramış insanların cümhuriyyət qurmağa sövq etmək, cəlb etmək və bu cümhuriyyəti qurmaq, yaratmaq və onu yaşatmaq Mustafa Kamal Atatürkün çox böyük xidmətdir, demək olar ki, tarixi xidmətdir. Zaman, əsrlər keçəcək, türk xalqı, türkköklü, türkdillil xalqlar, türk dünyası bunu heç vaxt unutmayacaqdır”.

Artıq qeyd etdiyimiz kimi, Heydər Əliyevin Atatürk haqqındakı mülahizələri yalnız bu böyük şəxsiyyətin tarixi xidmətlərini dərk etmək, qiymətləndirmək baxımından əhəmiyyətli olaraq qalmır, həm də xalqın, insanlığın tərəqqisi yolunda xidmət göstərməyin metodologiyasını, əsaslarını verir: “Mustafa Kamal Atatürkün xidmətləri bir də ondan ibarətdir ki, o, Türkiyə Cümhuriyyətinin, nə-

inki əsasını, təməlini qoydu, həm də onu qurdu, onun bütün təsisatlarını yaratdı, onu yaşatdı, böyük dövlət etdi, bugünkü nəsilərə, gənclərə əmanət edərək, özünü əbədiyyətə qovuşdurdu”.

Atatürk öz şəxsiyyətində, fəaliyyətində mənsub olduğu millətin ruhunu, iradəsini ifadə edirdi və onun bir sıra hallarda hətta daxili müqavimətə rast gələn mübarizəsi xalqın tərəqqisinə hesablandığından, nəticə etibarilə, bütün maneələri yarıb keçirdi. Atatürk bütün dünyaya sübut etdi ki, türklər müstəqil (və mükəmməl!) dövlət qurmaq istedadlarını, qabiliyyətlərini heç də itirməmişlər, onlar dövlətçilik tarixlərinin sahibləri olaraq qalırlar. Və eyni qəhrəmanlığı XX əsrin sonlarına doğru Heydər Əliyev göstərdi.

Azərbaycan Respublikasının qurucusu, Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Atatürk haqqında dediyi aşağıdakı sözlər eynilə həmin sözlərin müəllifinin də böyük şəxsiyyətini səciyyələndirir: “Mustafa Kamal Atatürkün şəxsiyyəti bir də ona görə qiymətlidir ki, həm Türkiyə xalqı üçün, həm bütün türk dünyası üçün, həm də bütün dünya üçün o, qurub- yaratdığı Cümhuriyyəti yarada bilibdir!.

Azərbaycanda atatürkçülük (və atatürküsnaslıq) Heydər Əliyevin fəaliyyəti (və qəhrəmanlığı!) nəticəsində öz inkişafının həm miqyasca, həm də xaraktercə yeni mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Və biz əminik ki, dünya ictimai- siyasi şüuru Atatürkün dahiliyini Azərbaycanın (və Heydər Əliyevin) milli dövlət quruculuğu təcrübəsində bir daha dərinlən dərk edəcəkdir.